

TERMISK FYSIKK

62

Hovedtema:

	YF	LHL (LL)	HS
I. Termodynamikk	17, 19-20	13, 15-17	8, 10-12
II. Kinetisk gassteori	18	14	9
III. Varmetransport	17	18, 14	13
IV. Statistisk mekanikk			9.2

Først kort om I-IV:

I. Termodynamikk

- teori for makroskopiske systemer (dvs stort antall partikler), i termisk likevekt
- beskriver "termiske størrelser" som trykk p , temperatur T , tetthet ρ (ert. volum V og antall partikler N ; $\rho = N/V$), varme Q , entropi S osv.
- mange praktiske anvendelser, vi skal se på noen (motorer/varmekraftmaskiner, kjøleskap, varmepumper...)
- faselikevekter og faseoverganger
- gammel og god teori som "overlever alt", fordi den er generell og enkel

II. Kinetisk gasteori

(63)

- basert på molekylene (atomenes) bevegelse
- gir mikroskopisk forståelse av p og T
- ————— " ————— transportfenomener
- OK for fortynnede gasser (dvs lav tetthet)

III. Varmetransport

- varmeledning: energioverføring i medier (gasser, væsker, faste stoffer) pga temperaturforskjeller ($\nabla T \neq 0$)
- varmestråling: energioverføring via elektromagnetiske bølger
- konveksjon: energioverføring pga strømming

IV. Statistisk mekanikk

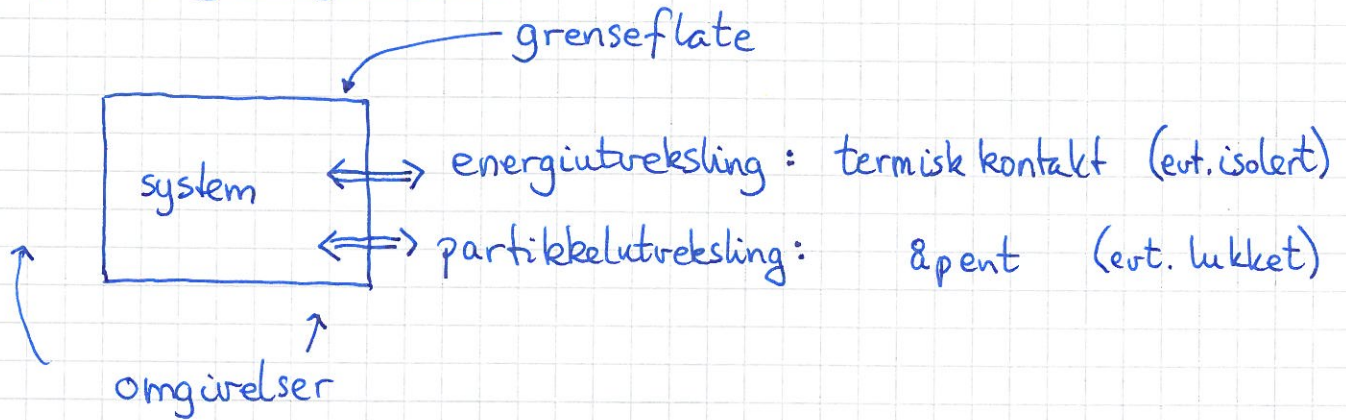
- tar utgangspunkt i sannsynlighetsfordelinger for molekylene "mekaniske tilstand" (dvs deres posisjoner og impulser)
- generell og slagkraftig teori som gir mikroskopisk grunnlag for forståelse av makroskopiske egenskaper til systemer i termisk likevekt (ikke bare gasser med lav tetthet, som i kinetisk gasteori)

I. Termodynamikk

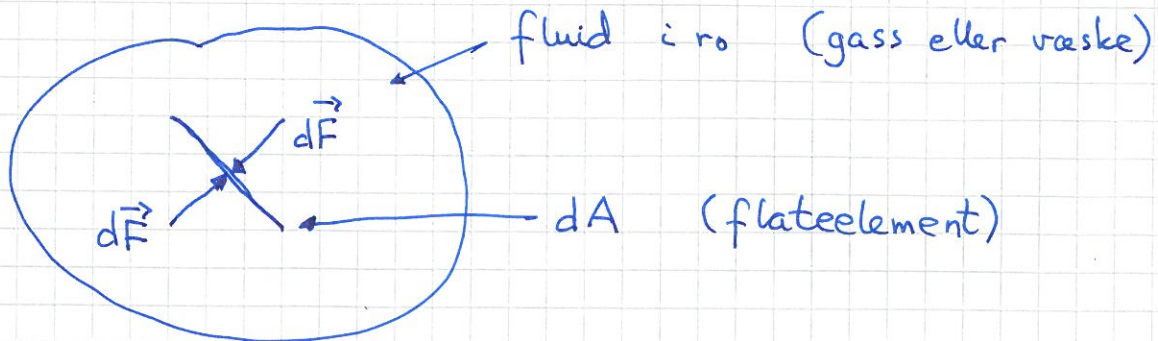
Grunnbegreper, Terminologi [YF 17,18; LHL 13; HS 8]

System og omgivelser

Eks: Lukket termos: termisk isolert; lukket
Kaffekopp: —" — kontakt; åpent

Trykk [YF 11.4, 12.2-12.3; LL 7.2, 8.1-8.4; HS 7.1.1]

$p \stackrel{\text{def}}{=} dF/dA = \text{kraft pr flateenhet} = \text{trykket i fluidet}$

p er en skalar størrelse

p er isotrop, dvs trykket er uavhengig av flatens orientering

$$\left[d\vec{F} = -p \cdot d\vec{A} = p \cdot dA \cdot (-\hat{n}) \quad \begin{array}{c} dA \\ \downarrow \\ \uparrow \hat{n} \end{array} = \text{enhetsvektor normalt på flaten} \right]$$

SI-enhet: $[p] = \text{N/m}^2 = \text{Pa}$ (pascal)

(65)

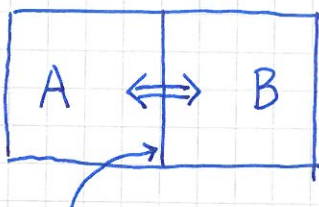
Andre mye brukte enheter:

$$1 \text{ atm} = 1.01325 \cdot 10^5 \text{ Pa} = 1.01325 \text{ bar}$$

$$1 \text{ bar} = 10^5 \text{ Pa}$$

$$1 \text{ psi} = 1 \text{ pound (vekten av } 0.454 \text{ kg) pr square inch } ((25.4 \text{ mm})^2) \approx 6.9 \text{ kPa}$$

Temperatur og termisk likevekt [YF 17.1; LHL 13.1; HS 8.1]

termisk kontakt

- Hvis det ikke er en netto energistrøm mellom A og B, er A og B i termisk likevekt
- A og B har da lik temperatur,
 $T_A = T_B$

Termodynamikkens 0. hovedsetning:

Hvis $\{A \overset{\text{likevekt}}{\rightleftharpoons} B\}$ og $\{B \overset{\text{likevekt}}{\rightleftharpoons} C\}$, da er også $\{A \overset{\text{likevekt}}{\rightleftharpoons} C\}$, og $T_A = T_B = T_C$

Opplagt for de fleste!

Vi måler T med termometre; via andre fysiske størrelser:

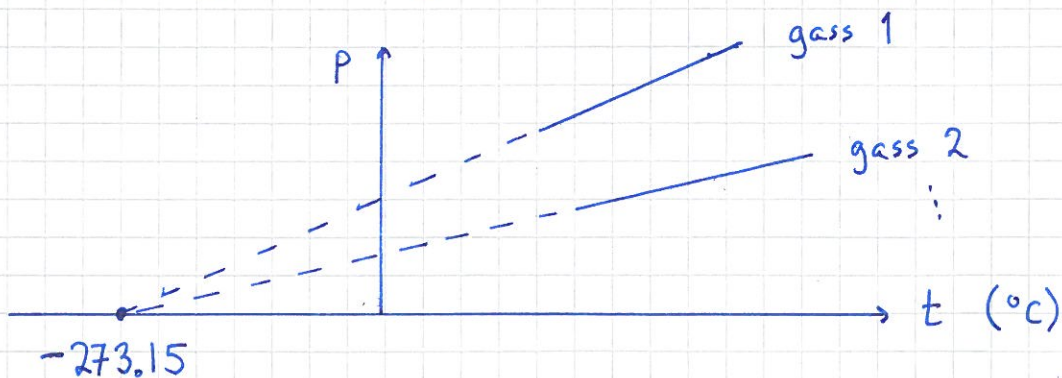
- væskerolum
- gasstrykk
- lengde av fast stoff
- elektrisk motstand osv.

Kalibrering av temperatur: [Celsius m. flere]

$$t_f = t(\text{H}_2\text{O fryser ved trykk 1 atm}) = 0 \text{ } ^\circ\text{C}$$

$$t_k = t(\text{H}_2\text{O koker } \text{---} \text{---} \text{---}) = 100 \text{ } ^\circ\text{C}$$

Hvis vi nå måler trykk og temperatur, dvs $p(t)$, for ulike fortynnede gasser:

Dvs: Vi finner at p er prop. med t for alle gassene, og at ekstrapolasjon til $p=0$ alltid gir samme verdi, $-273.15 \text{ } ^\circ\text{C}$.

$$\Rightarrow p(t) = A \cdot (t + 273.15) = A \cdot T$$

med absolutt temperatur $T = t + 273.15 \text{ K}$ (kelvin)

Vedtatt referansepunkt siden 1954:

(67)

Vannets trippelpunkt (p_t, T_t) , dvs det trykk og den temperatur der is, vann og vanndamp er i termisk likevekt med hverandre, er

$$p_t = 612 \text{ Pa} = 0.0063 \text{ atm}, \quad T_t = 273.16 \text{ K} \quad (t_t = 0.01^\circ\text{C})$$

Tilstandsvariable. Tilstandsligninger [YF 18.1; LHL 13.3; HS 8.3]

Makroskopisk system i termisk likevekt er i en tilstand beskrevet med tilstandsvariable:

$$p, T, V, \rho (= N/V), \dots$$

To hovedtyper:

Ekstensive variable er prop. med mengden stoff (materie).

Eks:

$$\boxed{V} + \boxed{V} = \boxed{2V}$$

Intensive variable er uavhengige av stoffmengden

Eks:

$$\boxed{p, T} + \boxed{p, T} = \boxed{p, T}$$

Tilstandsligning

= sammenheng mellom tilstandsvariable:

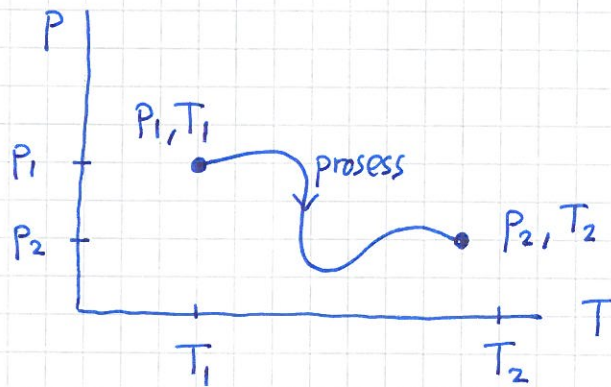
$$f(p, V, T) = 0$$

Dvs: $p = p(V, T)$, $V = V(T, p)$, $T = T(V, p)$

Prosess

= endring i tilstandsvariable

Eks:

Ideell gass [YF 18.1; LHL 13.3; HS 8.3]

God tilnærming for gasser ved lav tetthet:

$$pV = nRT$$

Tilstandsligning for ideell gass
(utledes senere, med kinetisk gassteori)

n = antall mol ; $1 \text{ mol} = 6.022 \cdot 10^{23}$ partikler

$R = 8.314 \text{ J/mol}\cdot\text{K}$ = gasskonstanten ("ette komma pi"!))

Alternativt:

(69)

$N = n \cdot N_A = \text{antall partikler}$; $N_A = 6,022 \cdot 10^{23} = \text{Avogadros tall}$

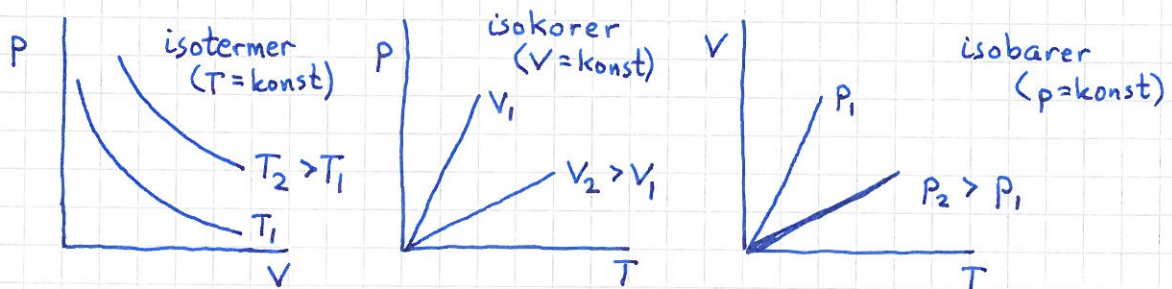
$k_B = R/N_A = 1,38 \cdot 10^{-23} \text{ J/K} = \text{Boltzmanns konstant}$

$$\Rightarrow n R = k_B N_A \cdot N/N_A = N k_B \Rightarrow \boxed{pV = N k_B T}$$

Dessuten:

$$g = N/V \Rightarrow \boxed{p = g k_B T}$$

Grafiske framstillinger, med $n = \text{konst}$:

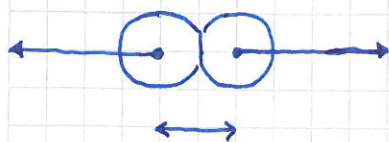

van der Waals tilstandsligning [YF 18.1; LHL 13.4]

[Johannes D. van der Waals, Nobelpreis i fysikk 1910]

Ideell gass = punktpartikler uten innbyrdes vekselvirkning

Reell gass = molekyler som okkuperer et volum, og som vekselvirker med hverandre:

liten $r \Rightarrow$ frastøtning

stor $r \Rightarrow$ svak tiltrekning

(van der Waals - krefter)

N molekyler tiltrekkes (svakt) av $N-1$ ($\approx N$) molekyler (70)

$$\Rightarrow p_{\text{reell}} < p_{\text{ideell}} = Nk_B T / V \Rightarrow p \rightarrow p + a' g^2$$

N molekyler okkuperer $\overset{\text{volum}}{N \cdot b'}$ ($b' \sim$ volum okkupert pr molekyl)

$\Rightarrow V - N \cdot b'$ er tilgjengelig volum for gitt molekyl

Dermed:

$$(p + a' N^2/V^2)(V - Nb') = Nk_B T$$

vdW tilst.lign. for gass med N molekyler

Hvis vi har 1 mol gass:

$N = N_A$, $Nk_B = N_A k_B = R$, og innfør $a = a' \cdot N_A^2$, $b = b' \cdot N_A$

$$\Rightarrow (p + a/V^2)(V - b) = RT \Rightarrow p = \frac{RT}{V-b} - \frac{a}{V^2}$$

vdW tilst.lign. for 1 mol gass

Målbare koeffisienter [YF 17.4; LHL 13.2; HS 8.2]

F.eks: " Ved konstant trykk p , hva blir relativ volumendring $\Delta V/V$ som følge av en temp.ending ΔT ? "

Volumutvidelseskoeffisient:

$$\beta = \lim_{\Delta T \rightarrow 0} \left\{ \frac{\Delta V/V}{\Delta T} \right\}_{p=\text{konst.}} = \frac{1}{V} \left(\frac{\partial V}{\partial T} \right)_p$$

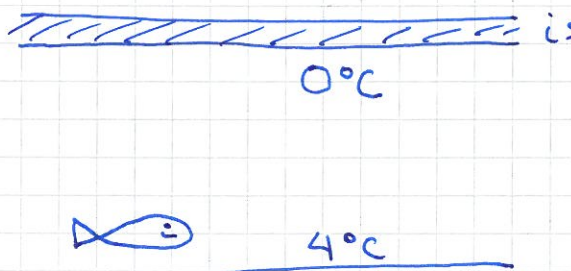
$$\text{Eks 1: } \beta_{\text{glass}} = 2.7 \cdot 10^{-5} \text{ K}^{-1} \ll \beta_{\text{etanol}} \approx 10^{-3} \text{ K}^{-1}$$

$\Rightarrow$ spritsøylen stiger i termometeret når T øker!
[Dvs: termometeret virker!]

Eks 2: $\beta_{\text{H}_2\text{O}} < 0$ for $0^\circ\text{C} < t < 4^\circ\text{C}$

(71)

$\Rightarrow$ for massetettheten μ : $\mu_{\text{H}_2\text{O}}(4^\circ\text{C}) > \mu_{\text{H}_2\text{O}}(0^\circ\text{C})$

$\Rightarrow$ is

Fryser ikke til bunns!
(Med mindre veldig grunt.)

[Forklaring: "Åpen" krystallstruktur i is $\Rightarrow$ Lav tetthet
 $\Rightarrow$ Is lettere enn vann! Bindingsstruktur delvis utslutt opp
til ca 4°C $\Rightarrow$ Vann tyngst ved 4°C]

Andre koeffisienter:

Linear utvidelseskoeff. (kun relevant for faste stoffer):

$$\alpha = \frac{1}{L} \left(\frac{\partial L}{\partial T} \right)_p = \frac{1}{3} \beta \quad (\text{siden } V = L^3, \text{ dvs } L = V^{1/3})$$

Trykk-koeff:

$$\gamma = \frac{1}{p} \left(\frac{\partial p}{\partial T} \right)_v$$

Kompressibilitet χ_e og bulkmodul $(B = \chi_e^{-1})$:

$$\chi_e = -\frac{1}{V} \left(\frac{\partial V}{\partial p} \right)_T = B^{-1} \quad (\chi_e > 0, B > 0)$$

Eks: $\chi_{\text{H}_2\text{O}} \approx 5 \cdot 10^{-5} \text{ atm}^{-1}$

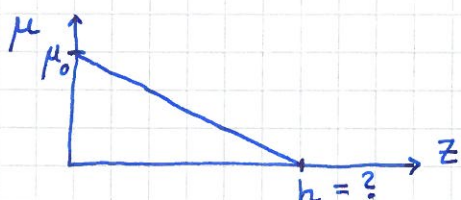
dvs: praktisk talt inkompressibel; gjelder generelt for væsker og gasser.

Atmosfære og trykk; eksempler

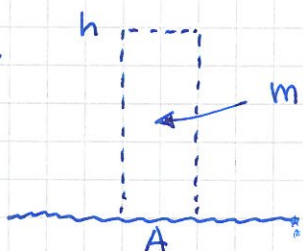
72

Eks 1: Anslå atmosfærens tykkelse ved å anta

$$\mu_0 = 1.3 \text{ kg/m}^3$$

Løsning:

$$m = \langle \mu \rangle \cdot V = \langle \mu \rangle \cdot Ah = \frac{1}{2} \mu_0 Ah$$

$$p = mg/A = \langle \mu \rangle gh = \frac{1}{2} \mu_0 gh$$

$$\Rightarrow h = 2p/\mu_0 g = 2 \cdot 10^5 / (1.3 \cdot 9.8) \text{ m} \approx \underline{16 \text{ km}}$$

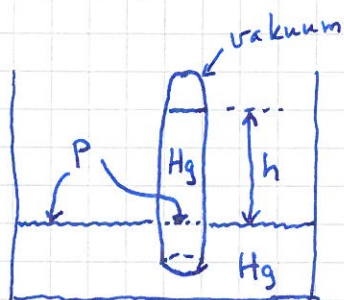
[Forbedret modell: $\mu = \langle m \rangle g = \langle m \rangle p / k_B T$ ($\langle m \rangle$ = midlere molekylvekt)

$$dp/dz = -\mu g = -\langle m \rangle g p / k_B T \Rightarrow dp/p = -(\langle m \rangle g / k_B T) dz$$

$$\Rightarrow p(z) = p(0) \exp\{-\langle m \rangle g z / k_B T\} \quad \text{når vi antar } g = \text{konst. og } T = \text{konst.}]$$

Eks 2: Hvor mange mm Hg er 1 atm?

Løsning:

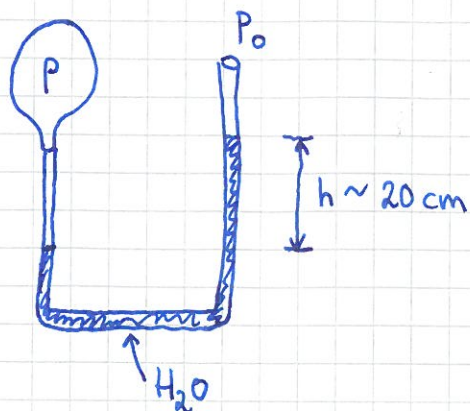

$$h = p/\mu g = 1.01 \cdot 10^5 / (13.6 \cdot 10^3 \cdot 9.81) \text{ m}$$

$$\approx 0.760 \text{ m} = \underline{760 \text{ mm}}$$

Eks 3: Anslå overtrykket i en vanlig ballong.

Løsning:

$$\text{Dvs: } \Delta p = p - p_0 \sim 1.0 \cdot 10^3 \cdot 9.8 \cdot 0.2 \text{ Pa}$$

$$\sim 2000 \text{ Pa}$$

$$\sim \underline{0.02 \text{ atm}}$$

Max Δp med nesten tom ballong.

Velikjent: Må blåse hardest i starten.